

زیان های اقتصادی ناشی از تخریب محیط زیست

خدابخش هجرانی*

*. لیسانس حقوق، دانشگاه خاتم النبیین (ص)، کابل، افغانستان.

چکیده

محیط زیست به عنوان بستری برای رشد و ادامه حیات موجودات، از جمله انسان می باشد که در زندگی انسان اهمیت وافری داشته و برخورداری از محیط زیست سالم، تضمین کننده زندگی سالم برای نسل های کنونی و آینده می باشد. در واقع حق استفاده از محیط زیست سالم، یکی از حقوق اساسی و بنیادین بشر محسوب می شود و نگهداری از آن تکلیف عمومی است. زیرا اگر بشر از این موهبت الهی استفاده نادرست نماید و محیط زیست را تخریب کند، نه تنها به خود صدمه و زیان وارد کرده است؛ بلکه به سایر موجودات نیز لطمه وارد نموده است. همچنان محیط زیست تاثیر شگرفی بر روح و روان آدمی دارد. محیط پاک و آراسته، زندگی را شاداب و مُعطر می سازد. باتوجه به اهمیت شگرف که محیط زیست در زندگی ما انسان ها دارد، باید ما انسان ها در جهت حفظ و نگهداری آن بکوشیم و آنرا تخریب و آلوده نسازیم. اما با این وجود بشر موجودی است که از گذشته های دور تا به حال محیط زیست را تخریب و آلوده نموده است. باتوجه به پژوهشی که در این مقاله صورت گرفت، عوامل زیاد و مختلفی در تخریب و آلودگی محیط زیست نقش دارند. اما آنچه که بیشتر در تخریب و آلودگی محیط زیست نقش ایفاء می کند و محقق شدن آنها زیان های اقتصادی را به دنبال دارد، آلودگی آب، خاک، تراکم جمعیت، باران های اسیدی، جنگ و تروریسم، زباله ها و قطع بی رویه درختان و تخریب جنگلات و مرتع ها می باشد. بنابر این اگر محیط زیست در اثر وقوع عوامل مزبور تخریب شود زیان های مختلف اقتصادی را به دنبال خواهد داشت؛ از جمله نابودی موجودات آبی و غیز آبی، حاصل خیزی کمتر مزارع، نابودی حیوانات و نباتات، سیل های ویرانگر، توسعه بیابان ها و خشک سالی در اثر تخریب محیط زیست، فقر و تنگ دستی مردم در اثر جنگ و تروریسم و...

واژگان کلیدی: زیان، زیان اقتصادی، تخریب، آلودگی، محیط زیست.

مقدمه

تخریب و آلودگی محیط زیست مهمترین عامل تعدی گرایانه است که موجب ورود زیان های متعدد و گوناگون شده، فقر و هلاکت فردی و جمعی را به دنبال خواهد داشت. تخریب و آلودگی محیط زیست که بی توجهی به آن می تواند حیات بشر و بقای او را مورد تهدید قرار دهد، موضوعی است که توجه مجامع ملی، منطقه ای و بین المللی را به خود معطوف نموده است. باتوجه به آثار شوم و مرگباری که تخریب و آلودگی محیط زیست بر زندگی بشر، حیوانات و طبیعت دارد، کشورها در عرصه داخلی و همچنین در سطح بین الملل قوانین و مقرراتی را، راجع به آن وضع نموده و جرم انگاری کرده اند تا از این طریق بتوانند از این همه تخریب و آلودگی های که بر محیط زیست وارد می شود و جان انسان را به خطر می اندازد و موجب زیان اقتصادی می گردد، جلوگیری کنند و محیط زیست را سالم نگهبدارند تا انسان از زندگی در آن لذت برده و احساس آرامش و شادمانی داشته باشد. بنابراین، تحقیق حاضر در صدد است تا با روش توصیفی - تحلیلی به ارائه پاسخ راسخ به سؤالات ذیل بپردازد: زیان های اقتصادی ناشی از تخریب محیط زیست چیست؟ منظور از زیان، تخریب و محیط زیست چیست؟ چه عواملی در تخریب محیط زیست نقش دارد؟ به بیان دیگر؛ عوامل مخرب محیط زیست که زیان های اقتصادی را در پی دارد کدام هاینند؟ باتوجه به سؤالات فوق، هدف این نوشتار، بررسی و تبیین مفهوم زیان، تخریب، محیط زیست و عوامل مخرب محیط زیست که زیان های اقتصادی را در پی دارند می باشد.

(۱) مفهوم شناسی

۱-۱. مفهوم زیان

لفظ «زیان» مترادف خسارت و ضرر بوده و در مقابل سود و نفع استعمال می شود که در لغت به معنی خسارت، آسیب، کاستی و ... آمده است. (فرهنگ لغت معین) اما در اصطلاح تعریف روشن و جامعی که مورد قبول و پذیرش همگان باشد ارائه نشده است. در واقع انواع از زیان وجود دارد، زیان و ضرر مادی، معنوی و ... اما اگر بخواهیم تعریفی از زیان یا ضرر داشته باشیم می توان گفت: زیان یا ضرر در یک تعریف به معنی وارد شدن نقصانی است که در اثر فعل شخص بر حقوق، اموال و یا دارایی شخص دیگری وارد می گردد. (ستانکزی و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۶۵) کاتوزیان در تعریف ضرر یا زیان می نویسد: «هرجا که نقصی در اموال ایجاد شود یا منفعت مسلمی از دست برود یا به سلامت، حیثیت و عواطف شخصی لطمه ای وارد آید، می گویند ضرری به بار آمده است». (کاتوزیان، ۱۳۸۷: ۲۴۲) اما مراد ما از زیان در این مقاله، زیان اقتصادی است که راجع به زیان اقتصادی تعریفی ارائه نشده است. اما می توان گفت مراد از زیان اقتصادی همان ضرر و زیان مادی است که شخصی باتوجه بر انجام فعلی برجای می گذارد که پیامد آن، تنگ دستی و نابودی مردم و جامعه می باشد. همانا کاتوزیان در مورد زیان یا ضرر مادی می گوید: « هر گاه آنچه از دست رفته است قابل ارزیابی به پول باشد و صدمه به حقوق مالی برسد، ضرر یا زیان مادی محسوب می شود». (همان)

۲-۱. مفهوم تخریب

تخریب در لغت به معنی خراب کردن، ویران کردن و برهم زدن است. (فرهنگ لغت عمید) اما در اصطلاح حقوقی تخریب عبارت است از: دگرگونی های زیانباری که در منابع طبیعی رخ می دهد و این رویداد سبب دگرگونی و از بین رفتن تعادل موجود در طبیعت گردیده و تنوع زیستی آن را به مخاطره می اندازد. (قاسمی، ۵: ۱۳۸۶)

انسان تا زمانی که متمدن نشده بود و به تکنولوژی دست نیافته بود هیچ گونه دخل و تصرفی در محیط زیست نداشته است و همیشه مقهور طبیعت بوده است. اما بعد از آن که انسان متمدن شد و به تکنولوژی دست یافت و در واقع خود را توانمند احساس کرد و فهمید که می تواند با فکر و اندیشه اش هرگونه بهره برداری ای از طبیعت بنماید، اقدامات مخرب خویش را آغاز نمود و محیط پیرامون خود را که در آن زندگانی می کرد تخریب می نمود. یعنی در واقع طبیعت مقهور و مغلوب انسان شد و انسان بر محیط زیست تسلط یافت. زمانی که بشر متوجه شد که محیط پیرامون خود را تخریب نموده است و تخریب آن ضرر و زیان های جبران ناپذیری را به دنبال داشته است، دست به تدوین و تصویب یک سیری اصول، اعلامیه ها، قوانین و مقررات راجع به حفاظت و نگهداری از محیط زیست زد و وضعیت زیست محیطی نسبت به ادوار قبل بهتر شد و در واقع دوره، دوره ی همزیستی مسالمت آمیز شد. کشور ها در واقع در قوانین خود تخریب محیط زیست را ممنوع اعلام نمودند. باوجود ممنوعیت تخریب محیط زیست امروزه ما شاهد تخریب و انواع آلودگی های زیست محیطی در جهان هستیم که مردم (مخصوصاً شهروندان افغانستان) دست به تخریب و ایجاد آلودگی های زیست محیطی می زنند.

۳-۱. مفهوم محیط زیست

محیط زیست از دو واژه ی «محیط» و «زیست» ترکیب یافته است. محیط یک واژه عربی است که به معنی احاطه کننده می باشد و زیست یک واژه فارسی است که به معنی زیستن و حیات آمده است. اما تعریف اصطلاحی که جامع و حقوقی باشد در مورد محیط زیست ارائه نشده است. به همین جهت مفهوم محیط زیست از نظر کشور ها با توجه به اهمیتی که هر کشور به یکی از عناصر زیست محیطی می دهد می تواند متفاوت باشد. با این وجود تعاریفی که راجع به محیط زیست مطرح شده است چنین است: یکی از نویسندگان می گوید: «محیط زیست عبارت است از هوا، آب، خاک، گیاه، جنگل، بیشه، مرتع، دریا، دریاچه، رودخانه، چشمه، آبریان، حیوانات، کوه، دشت، جلگه، کویر، شهر و یا ده (شامل کوچه، خیابان، ساختمان، اعم از تاریخی و عادی و کارخانه) و غیره» (بنان، ۱۳۵۱: ۱۲۰) بعضی دیگر محیط زیست را اینگونه تعریف کرده اند: «قسمتی از جو یا پوسته ی زمین که حد اقل برای نوع زندگی مساعد باشد، محیط زیست نامیده می شود. بنابراین محیط زیست، قسمت کوچکی از جو (اتموسفیر)، هیدروسفر و لیتوسفر را شامل می شود. به عبارت دیگر، محیط زیست قشر نازکی از هوا، زمین و آب است که همه ی زندگی را در بردارد.» (جنیدی، ۱۳۵۲: ۱۴۳) در یک تعریف دیگر محیط زیست عبارت از آنچه است که ما را احاطه کرده یا آنچه که ما بر آن تأثیر می گذاریم یا از آن تأثیر می پذیریم می باشد. مانند موجودات زنده، حیوانات و نباتات، میکروارگانیسم ها و موجودات غیر زنده مانند کوهها، دشت ها و بیابان ها، جنگلات، دریاها،

و غیره (مهدوی، ۱۳۹۰: ۷) الکساندر کیس معتقد است: اصطلاح محیط زیست را می توان به یک منطقه ی محدود یا تمام یک سیاره و حتی به فضای خارجی که آنرا احاطه کرده، اطلاق کرد. اصطلاح بیوسفر یا لایه ی حیاتی که یونسکو - خصوصاً آنرا به کار می برد، با یکی از وسیع ترین تعریف ها مطابقت دارد که عبارت است از، محیط زندگی بشر یا آن بخش از جهان که بنا به دانش کنونی بشر، همه ی حیات در آن جریان دارد. (الکساندر، ۱۳۹۱: ۵) از دیدگاه دیوان بین المللی داد گستری نیز محیط زیست فضایی است که در آن موجودات انسانی زندگی می کنند و کیفیت زندگی و سلامتی شان از جمله برای نسل های آینده به آن فضا وابسته است. طبق مصوبه ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ شورای اورپا، محیط زیست را شامل آب، خاک، هوا، عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می داند. (گلستانی و پهلوانی، ۱۳۹۱: صص ۲۰۴-۲۰۵) باتوجه به تعاریف فوق در یک تعریف کوتا و جامع میتوان گفت: محیط زیست به تمام محیطی اطلاق می شود که انسان بطور مستقیم و غیر مستقیم به آن وابسته بوده که زندگی و فعالیت های او در ارتباط با آن قرار دارد.

۲) عوامل مخرب و آلوده کننده محیط زیست

عوامل مختلف و زیادی در تخریب و آلودگی محیط زیست نقش دارد. در این مقاله به بیان چند عامل می پردازیم که محقق شدن آنها زیان اقتصادی را در پی دارد.

۱-۲. آلودگی آب:

منظور از آلودگی آب، آلودگی شیمیایی، میکروبی و آلودگی با مواد زاید آب، دریاچه ها، رودخانه ها، اقیانوس ها و آب های زیرزمینی است. هنگامی که آلودگی ها به طور مستقیم یا غیر مستقیم بدون تصفیه از مواد ترکیبی مضر در آب ها تخلیه می شوند، آلودگی آب ها بیشتر می شود. آلودگی آب ها بر گیاهان و ارگانیسم های زنده ی درون این آب ها اثر می گذارند. تقریباً در همه موارد، این اثرات علاوه بر گونه های منفرد و جمعی، گروه های زیستی طبیعی را نیز تخریب می کند. همچنان فقره ۸ ماده ۳ قانون آب افغانستان آلودگی آب را چنین تعریف می کند: «آلودگی آب، تغییر مستقیم یا غیر مستقیم خاصیت بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی آب است که به صحت و سلامتی انسانها و سایر موجودات حیه آبی و غیر آبی وابسته به آب، به شمول نباتات، مضر بوده یا به هدفی که استفاده از آن توقع می رود، صدمه وارد نماید». باتوجه به تعریف آب که در فوق بیان شد می توان گفت: آب یکی از مهمترین و بنیادی ترین عامل حیات موجودات زنده است. همان گونه که می گویند: آب مایه حیات بشر و سایر موجودات است و زندگی بدون آب محال است. اگر آب نباشد موجودات روی زمین، چه انسان و چه غیر انسان نیست و نابود خواهند شد. پس بنابراین باتوجه به اهمیت و ارزش که آب در زندگی انسانها و سایر موجودات دارد، باید در حفظ و نگهداری آن، هم شهروندان و هم دولت، نهایت دقت را داشته باشند تا آب آلوده نشود. زیرا اگر آب آلوده شود اثرات مرگبار و بیماری هایی خطرناکی را در پی خواهد داشت.

باتوجه به بیانات فوق، در واقع یکی از مصادیق جرایم زیست محیطی آلوده کردن آب است که قانونگذار افغانستان در کود جزای جدید مصوب (۱۳۹۶) از ماده ۸۳۶ تا ۸۴۳ جرایم مربوط به آب را جرم انگاری نموده و برای مرتکبین آن مجازات هایی را در نظر گرفته است. در واقع کره زمین را محیط آبی به نام هیدروسفر (کره آب) پوشانیده است. هیدروسفر شامل اقیانوس ها، دریا ها و همه منابع آبی است. همه روزه بیش از ۲۵ هزار نفر در اثر مدیریت ناصحیح آب جان خود را از دست می دهند. تقریباً دو سوم جمعیت جهان از فقدان آب بهداشتی رنج می برند. (فیروزی، ۱۳۸۴: ۸۱) متأسفانه به این وضعیت کشور ما (افغانستان) نیز مبتلا است. راجع به وسعت آلودگی آب، انجمن حفاظت از محیط زیست ایالات متحده امریکا برآورد کرده است که تقریباً یک سوم جریان آب جهان به طور مشخص، آلوده و اصل حفظ کیفیت آب، بر هم زده شده است. در این برآورد، آلودگی به عنوان یک زیان مطرح شده است که به خواص شیمیایی و فیزیکی آب آسیب می رساند. اما با این حال، مشکل اصلی اینجا است که از همین منابع آب استفاده ی درست صورت نمی گیرد و با توجه به افزایش سریع جمعیت و کمبود منابع آب، انسان ها با آلوده ساختن منابع آب، حیات خود را به صورت جدی مورد تهدید قرار داده اند. (صدوق، ۱۳۸۰: ۱۰) آلودگی آب وقتی به وقوع می پیوندد که ماهیت فیزیکی یا شیمیایی آب تغییر کند و به آن موادی اضافه شود، بطوری که برای استفاده انسان، حیوانات و گیاهان نامطلوب شود. (پاینده نیک عباس و دیگران، ۱۳۹۶: ۵۱) همچنان ورود مواد زاید صنعتی، کشاورزی، شیمیایی و مسموم کننده به منابع آبی، آلودگی آب را باعث شده است. آب هایی که به علل مختلف آلوده می شوند، علاوه بر این که بهداشت، سلامت و محیط زیست انسان ها را به خطر می اندازد، حیوانات و گیاهان را نیز با مشکلات و مخاطرات مواجه می سازند. در نهایت می توان گفت، آلودگی آب زیان های فراوانی از جمله زیان اقتصادی به مردم و جامعه به بار می آورد. مثلاً اگر آب آلوده شود و مردم از این آب آلوده، زمین های زراعتی خود را آبیاری کنند، حاصل خیزی زمین های آنها در اثر آب آلوده کم می شود و مردم دچار زیان های اقتصادی می شوند.

۲-۲. آلودگی خاک

آلودگی خاک باعث تخریب زمین شده و مصداق از جرایم زیست محیطی محسوب می شود. این آلودگی ناشی از فعالیت های صنعتی، مواد شیمیایی کشاورزی یا دفع نادرست زباله ها است. آلودگی خاک را اینگونه می توان تعریف کرد: عبارت است از هرگونه تغییر در ویژگی های متشکله خاک، به گونه ای که استفاده از آن نا ممکن شود.

خاک، ماده پر ارزش است؛ زیرا زندگی انسان و بسیاری از موجودات زنده دیگر، بدون وجود خاک، نا ممکن است. خاک، لایه نازکی از زمین را تشکیل می دهد و از مواد گوناگونی مانند مواد معدنی جامد، مواد آلی، آب، هوا و میکرو ارگانیسم تشکیل شده است.

خاک سطحی ترین قسمت پیوسته ی زمین است که ادامه ی حیات گیاهان و حیوانات را ممکن می سازد و از ارکان تولید مواد اولیه غذایی زندگی انسان محسوب می شود، به گونه ای که آلودگی آن، حیات همه ی موجودات را به خطر مواجه می سازد. (تقی زاده انصاری، ۱۳۸۷: ۷۷) خاک از مهمترین عناصر تشکیل دهنده

حیات و محیط زیست در کره ی زمین به شمار می آید. زندگی اغلب جانداران از جمله انسان ها در ارتباط تنگاتنگ با خاک شکل گرفته است. خاک در افغانستان مهمترین اساس برای اقتصاد کشور محسوب می گردد. خاک اساس زراعت و مالداري را شکل داده و در عین حال در رشد نباتات طبیعی کمک شایان می کند. باوجود آن، بنابر استفاده بیش از حد و تنظیم ناقص در طول دهه ها، در بیشتر مناطق، خاک به شکل تدریجی رو به فرسایش می رود و حاصلخیزی زمین کاهش می یابد. خاک بطور طبیعی فرسوده و تخریب می شود، اما چیزی که آنرا بطور فراینده ای تهدید می کند استفاده بیش از حد از آن است. استفاده مفرط از خاک از مواد مغذی آن کاسته و به فرسایش و بیابان زایی منجر می شود. خاک به آهستگی تجدید می شود و همیشه در حال تغییر است. بنابراین باید تلاش شود که سرعت فرسایش خاک از سرعت تجدید خاک پیشی نگیرد. در واقع آلوده شدن خاک به دو صورت انجام می پذیرد: یکی به وسیله صنعت که از جمله آن می توان به زباله های جامد صنعتی و شیمیایی و رهاسازی پساب ها، دود کارخانه ها، دود وسایل نقلیه، فاضلاب ها و زباله ها اشاره کرد. دیگر هم از راه مواد به کار برده شده در کشاورزی که شامل انواع کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات و علف کش ها می باشد. بنابراین اگر خاک توسط موارد مزبور آلوده شود، محیط زیست تخریب شده و زیان های اقتصادی را برای شهروندان و در نهایت دولت به جای می گذارد. مثلاً اگر خاک توسط مواد مزبور آلوده شود فرسوده شده و حاصل خیزی آن کم می شود و مردم ضرر و زیان نموده و مبتلا به فقر می گردند.

۳-۲. تراکم جمعیت

یکی از عوامل که در تخریب و آلودگی محیط زیست نقش دارد تراکم جمعیت است. تراکم جمعیت موجب کاهش بهره وری خاک، تغییر کاربردی اراضی، افزایش تولید پساب ها، افزایش زباله ها، سست شدن و تغییر ریز ساختار های خاک و آلودگی اراضی کشاورزی می شود. بی تردید، در آموزه های اسلامی، روایاتی درباره افزایش جمعیت به عنوان یک امتیاز وجود دارد. با این حال، مهم این است بدانیم افزایش جمعیت، یک اصل است و باید در تمام دوره های زمانی جمعیت افزایش یابد یا اینکه اصل نیست، بلکه تنها یک برنامه مقطعی است. در برهه زمانی خاص و در موقعیت مکانی ویژه ای، افزایش جمعیت، می تواند موجب پیشرفت جامعه و بهبود زندگی شود. اگر این پدیده از حد و مرز طبیعی خود خارج شود، نه تنها عامل رشد نیست، بلکه می تواند عامل ویرانگر و مخرب منابع طبیعی باشد. هم گام با افزایش جمعیت، سازمان های تولیدی جامعه نیز باید گسترش پیدا کنند تا آن جامعه بتواند با دست خویش، نیازهایش را برطرف کند. اگر چنین تعادلی به وجود نیاید، جمعیت نیازمند و وابسته می شود و برای اینکه این جمعیت بتواند از حیات خود دفاع کند، بالاترین فشار را بر منابع می آورد. وقتی تقاضای مصرف جمعیت از تولید پایدار زمین های کشاورزی، جنگل ها، مرتع ها و غیره فراتر می رود، مصرف مستقیم یا غیرمستقیم منابع طبیعی آغاز می شود. در نتیجه جنگل ها و مرتع ها نابود می شود، خاک حاصل خیز فرسایش یافته و شسته می شود، باروری زمین کاهش می یابد، سطح آب سفره های زیرزمینی، کم و چاه های آب، خشک می شود. بنابر این، این مسئله موجب کاهش تولید مواد غذایی و درآمدها می شود و جامعه را دچار زیان های اقتصادی شدید نموده و به دره هولناک سقوط می کشاند.

۴-۲. باران های اسیدی

یکی دیگر از عواملی که باعث تخریب و آلودگی محیط زیست می گردد و زیان اقتصادی را در پی دارد باران های اسیدی است. باران های اسیدی در اثر گرد و غبار، دود موترها، زغال سنگ های تصفیه نشده، دود کارخانه ها و... به هوا پراکنده می گردند و در اثر باران، به باران اسیدی مبدل می شوند و به زمین فرود می آیند و منجر به آلودگی و تخریب محیط زیست می گردند. در واقع یکی از مصادیق بارز تخریب محیط زیست در افغانستان، باران های اسیدی هستند، چون در افغانستان وضعیت آلودگی هوا که ناشی از گرد و غبار، دود موترها، زغال سنگ های تصفیه نشده و ... است، خیلی وخیم و خطرناک است. باران اسیدی در آلودگی و تخریب خاک بدترین نوع آلودگی و تخریب محسوب می شود؛ زیرا در وهله اول باعث از بین رفتن پوشش های جنگلی و در وهله دوم باعث آلودگی منابع آب در حد وسیع می شود.

باران اسیدی، بارانی است که مواد شیمیایی و گازهای خطرناک موجود در هوا، همچون دی اکسید گوگرد و اکسیدهای نیتروژن را که از سوزاندن سوخت های فسیلی (مثل نفت، بنزین، زغال سنگ و...) وارد هوا شده اند، جذب کرده است. این بارش، پس از نفوذ در خاک سبب اسیدی شدن آن می شود و فرایند طبیعی هوازدگی را سرعت می بخشد که در نتیجه، مواد غذایی خاک از بین می رود. همچنین جابه جایی عناصر کمیاب خاک به وسیله بارش های اسیدی افزایش می یابد که این امر، آلودگی مواد غذایی و آب های زیرزمینی و کاهش حاصل خیزی خاک را در پی دارد و ممکن است بر رشد، تولید مثل، کیفیت و تولید محصولات کشاورزی اثر بگذارد. (پورخجاز، ۱۳۸۱: ۱۴ و ۴۲) زمانی که باران های اسیدی چنین پیامد های را داشته باشد طبیعی است که مردم و جامعه دچار زیان های اقتصادی می شوند.

۵-۲. جنگ و تروریسم

یکی از عوامل دیگری که در آلودگی و تخریب محیط زیست نقش دارد و منجر به زیان اقتصادی می شود، جنگ، تروریسم و استفاده از سلاح های هسته ای و اتمی است. در سال های اخیر، به دلیل جنگ های مسلحانه و توسل به سلاح هایی با قدرت تخریبی فزاینده و استفاده از روش های خاص، خسارت های شدیدتر و گسترده تری متوجه محیط زیست شده است. ویرانی سدها و خاک ریزها به منظور ایجاد موانع برای جلوگیری از پیشروی نیروهای دشمن در طول جنگ جهانی دوم و دیگر جنگ ها، گذشته از آسیب های جانی و مالی مهمی که در پی داشت و دارد، زمین های کشاورزی، جنگل ها و پارک های بسیاری را در زمان های طولانی خراب و بدون استفاده کرده و محیط زیست را دگرگون ساخت. در طول جنگ ویتنام، امریکا با توسل به پیشرفته ترین تکنولوژی، جنگل های وسیع زیادی را نابود و با ایجاد باران های مصنوعی به منظور پیشبرد هدف های نظامی خود، زیان های فراوانی به محیط زیست وارد کرد. در زمان جنگ تحمیلی عراق بر ضد ایران، حمله های پی در پی صدام به تأسیسات نفتی و کارخانه های مرزی با سلاح های پیشرفته ابرقدرت ها، آلودگی شدید آب های خلیج فارس را به همراه داشت و به کشور ایران زیان و خسارت وارد نمود.

در گزارش چونگ هیون پاک، گزارشگر ویژه سازمان ملل، درباره وضعیت حقوق بشر در افغانستان نیز که به کمیته سوم مجمع عمومی ارائه شد، به قرار ذیل چنین آمده بود: بنابر اطلاعاتی که از منابع موثق به دست آمده است، بعد از تصرف شهر مزارشریف در تاریخ ۸ حوت ۱۹۹۸م. به دست طالبان و گروه های متحد با آن، کشتار و فجایع دیگر در این شهر شروع شد. در اولین روز تصرف شهر، نیروهای طالبان با سلاح های پیشرفته، به سوی هر جنبنده ای در شهر شلیک کردند و حتی به کسانی که از پنجره خانه خود ناظر وقایع بودند نیز رحم نکردند. در این کشتار، مردان، زنان، کودکان و سال خوردگان بدون اینکه هویت قومی یا مذهبی آنها در نظر گرفته شود، جان خود را از دست دادند. سربازان طالبان حتی به سوی حیواناتی مثل الاغ، بز و گوسفند رحم نکردند و شلیک کردند و آنها را از بین بردند. (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷، ش ۵۶۱۷) وضعیت فعلی کشور که متأسفانه در هفته ای چندین انتحار و انفجار صورت می گیرد نه تنها بسیاری از انسان های بی گناه را نابود نمی سازد که محیط زیست را نیز آلوده و تخریب ساخته و به مردم و جامعه زیان های اقتصادی وارد می سازد.

۶-۲. نقش زباله ها در تخریب و آلودگی محیط زیست

یکی دیگر از عوامل که در تخریب و آلودگی محیط زیست نقش ایفاء می کند و زیان اقتصادی را به دنبال دارد؛ زباله ها و کثافات است. زباله ها عبارت از مواد زاید، یا مجموعه موادی هستند که ناشی از فعالیت های انسان و حیوانات بوده که معمولاً جامد بوده و به صورت ناخواسته یا غیر قابل استفاده به دور (بیرون از خانه و محیط زیست) انداخته می شوند. (رویون، ۱۳۹۳: ۴۱) فقره ۲۷ ماده ۴ قانون محیط زیست جمهوری اسلامی افغانستان، فضلات - زباله ها این گونه تعریف می کند: «عبارت از هر ماده یا شی است که حامل آن آنرا به دور افگند یا بدون توجه به ارزش آن قصد دور انداختن آن را داشته باشد و از جمله مواد قابل دفع محسوب گردد یا کثافات و زباله های پراکنده است که در محل عام، زمین خالی یا غیر از محلاتیکه برای تجمع همچو مواد تعیین گردیده، انداخته میشود.» زباله در زبان عامیانه به همان کثافات گفته می شود که به خاطر ناکار آمدی شان به دور انداخته می شوند. اگر کثافات بطور صحیح دفع و دفن نشوند سبب آلودگی و تخریب محیط زیست می گردند. بطور کلی کثافات در نتیجه فعالیت های انسان و حیوانات تولید شده که شامل مواد زاید شهری و صنعتی می باشد. ماده سی ام قانون محیط زیست بحث ممانعت عمومی و مکلفیت نگهداری زباله ها را به قرار ذیل بیان کرده است :

- (۱) هیچ شخص نمیتواند زباله ها را طوری جمع آوری ، انتقال، دسته بندی ، برطرف، ذخیره و یا به شکلی اداره کند که تأثیرات عمده سوء بالای محیط زیست وارد نماید.
- (۲) شخصیکه زباله ها را تولید، تورید، انتقال، ترانزیت و نگهداری نموده یا طور دیگری با آن سروکار داشته باشد، مکلف است جهت جلوگیری تأثیرات عمده سوء آن بالای محیط زیست تدابیر لازم اتخاذ نماید.
- (۳) مالک یا ساکن ساختمانی که در آن زباله های مضره تولید میشود، مکلف است آنرا از سایر زباله ها جدا نموده، مطابق قواعد و مقررات اداره ملی حفاظت محیط زیست و شرایط مندرج جواز، آنرا در ظرف یا محل جداگانه جایجا نماید.

(۴) هیچ شخص نمیتواند زباله ها را طوری بیجا یا تخلیه نماید که باعث آلودگی محیط زیست شده یا به آلودگی آن مبدل گردد.

همچنان در ماده ۳۳ قانون محیط زیست، منع توريد، صدور و تجارت زباله ها را بیان می کند: «هیچ شخص نمی تواند به توريد، صدور، ترانزیت یا تجارت زباله ها مبادرت ورزد، مگر اینکه اجازه کتبی قبلی اداره ملی حفاظت محیط زیست را بدست آورده باشد». هدف قانون گذار از ممنوعیت پخش، تولید، توريد، تخلیه و در کل انداختن زباله ها این است که اگر زباله ها درست دفع و دفن نشوند موجب تخریب و آلودگی محیط زیست می گردند و زمانی که محیط زیست تخریب و آلوده شود زیان های اقتصادی به مردم و جامعه وارد می گردد. به عنوان مثال وقتی که زباله ها به زمین انداخته می شوند موجب فرسایش خاک می گردند. یا اگر در جوی، رودخانه یا دریا انداخته شوند موجب آلودگی آب می گردند و این آلودگی باعث نابودی موجودات آبی و غیر آبی می گردد. این خود یک نوع زیان کلان اقتصادی بر جامعه و مردم محسوب می شود. متأسفانه در کشور ما افغانستان انداختن زباله ها با وجود که قانون منع کرده است نهادینه شده و شهروندان افغانستان زباله های خود را در هر گوشه و کنار می اندازند. تصاویر ذیل نمایانگر زباله های شهر کابل است.

۷-۲. قطع بی رویه درختان و تخریب جنگل ها و مرتع ها

یکی از عوامل آلودگی و تخریب محیط زیست، قطع بی رویه درختان و تخریب جنگل ها و مرتع هاست که نتیجه آن در بیشتر نقاط دنیا به صورت نابودی ذخایر توارثی زمین، اعم از درختان و گیاهان یا جانوران و در پی آن، فوران خشم طبیعت به شکل سیل های ویرانگر، توسعه بیابان ها، خشک سالی های وحشتناک، شیوع انواع آفت ها همچون سوس ، ملخ و موش، بیماری های مضر، سرمایه های انسانی جامعه را تهدید می کند و جامعه دچار زیان های اقتصادی شدیدی می شود.

نابودی جنگل ها و پوشش گیاهی در مناطق خشک که حیات تمامی موجودات از جمله انسان که با بهره های مستقیم و غیرمستقیم آن ارتباط تنگاتنگ دارد، نابخشودنی است و پیامدهای ناگوار جبران ناپذیری، مانند ویرانی کانون های زیست انسانی و نیز کوچ امواج انسانی بر جای می گذارد. این امر سبب شده است مردم برخی

مناطق، دیگر قادر به تأمین غذای خود نباشند و در نتیجه، به پناهندگان زیست محیطی تبدیل شوند و به سوی نزدیک ترین شهر یا مراکزهای کمک رسانی هجوم برند.

بنابراین، تخریب ویرانگر جنگل ها و مرتع ها سبب کاهش تولید چوب جنگل (به عنوان ماده خام مورد نیاز صنایع مختلفی از جمله کاغذ سازی و...) و تولیدات دامی مرتع ها (همچون گوشت و دیگر فرآورده های دامی) و دیگر محصولات فرعی گیاهان (مانند داروهای گیاهی و صنعتی) می شود. این آسیب ها، بخش کوچکی از زیان های بسیار هنگفت و جبران ناپذیری است که به سبب کاهش میزان نفوذ آب در خاک، شسته شدن خاک های مستعد، پر شدن دریاچه ها از رسوب و ویرانی های ناشی از تخریب اماکن و تأسیسات موجود در مسیر سیل، پدیدار می شود. باتوجه به زیان های که تخریب جنگل ها در پی دارد، قانون گذار افغانستان در کود جزی جدید که در سال (۱۳۹۶) به تصویب رسیده است، جرایم مربوط به جنگلات را از ماده ۸۲۰ تا ماده ۸۳۵ جرم انگاری نموده و برای مرتکبین آن مجازات در نظر گرفته است .

۳) نتیجه گیری

از آنچه نگاشته آمدیم چنین می توان نتیجه گرفت: باتوجه به اهمیت ویژه ای که محیط زیست در زندگی ما انسان ها دارد، حفظ و نگهداری آن از جمله ضروریات است. زیرا اگر محیط زیست در اثر افعال ما انسان ها تخریب شود پیامد های خطیر و زیان باری را برجای می گذارد. آلودگی و تخریب محیط زیست، فقر، تنگ دستی، بیماری، افسردگی و در نهایت هلاکت و نابودی را در پی دارد. آلودگی آب و خاک که از جمله ی عوامل مخرب محیط زیست به شمار می روند، پیامد های مختلفی را به دنبال دارند. اما آنچه که در صورت آلودگی آنها، زیان اقتصادی را به دنبال دارد، مرگ موجودات آبی و غیر آبی، گرفتن محصول کمتر زارعین از مزارع، نابودی حیوانات و نباتات و ... می باشد. همچنان اگر جمعیت یک کشور زیاد باشد موجب تخریب محیط زیست گردیده و کشور را به دره هولناک از بحران اقتصادی می کشاند. زیرا در اثر افزایش جمعیت به خواسته های مردم آنگونه که باید پاسخ گفته شود، نمی شود. بنابراین مردم برای این که از جان خود حافظت کنند بالاترین فشار را بر منابع طبیعی به بار می آورند.

جنگ و تروریسم هم باعث تخریب محیط زیست می گردد و هم شهروندان و دولت را دچار بحران اقتصادی می نماید. امروزه ما شاهد پیامد های جنگ و تروریسم در افغانستان هستیم که متأسفانه بسیاری از شهروندان افغانستان در اثر این همه جنگ و انتحار، نان خود را با مشکلات سخت پیدا می کنند و دولت نیز مصارف هنگفتی را در اثر این همه جنگ متقبل می شود. یکی دیگر از عواملی که باعث آلودگی و تخریب محیط زیست می گردد و زیان اقتصادی را در پی دارد زباله ها است. اگر زباله ها درست دفع و دفن نشوند و در هر گوشه و کناری انداخته شوند، موجب تخریب و آلودگی محیط زیست می گردند. زمانی که محیط زیست تخریب و آلوده شود، زیان های اقتصادی به مردم و جامعه وارد می گردد. به عنوان مثال وقتی که زباله ها به زمین انداخته می شوند موجب فرسایش خاک می گردند. یا اگر در جوی، رودخانه یا دریا انداخته شوند موجب آلودگی آب می گردند و این آلودگی باعث نابودی موجودات آبی و غیر آبی می گردد. این خود یک نوع زیان کلان اقتصادی بر جامعه و مردم

محسوب می شود. همچنان یکی دیگر از مواردی که زیان اقتصادی را به دنبال دارد، قطع بی رویه درختان و تخریب جنگل ها و مرتع ها می باشد که نتیجه آن در بیشتر نقاط دنیا به صورت نابودی ذخایر توارثی زمین، اعم از درختان و گیاهان یا جانوران و در پی آن، فوران خشم طبیعت به شکل سیل های ویرانگر، توسعه بیابان ها، خشک سالی های وحشتناک و... را در پی خواهد داشت.

منابع و مأخذ

۱. الکساندر، کیس، «مقدمه ای بر حقوق بین الملل محیط زیست»، در حقوق محیط زیست، ترجمه ی محمد حسن، حبیبی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۹، ج ۱.
۲. بنان، غلام علی، محیط زیست انسان و جلوگیری از آلودگی آن، تهران، انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی، سال ۱۳۵۱، ج ۲.
۳. تقی زاده انصاری، مصطفی، حقوق محیط زیست در ایران، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۷.
۴. پاینده نیک عباس و دیگران؛ بررسی تأثیرات آلودگی محیط زیست بر صحت عمومی، کابل - افغانستان، انتشارات، موسسه انکشاف روانی - اجتماعی فکری، ۱۳۹۶.
۵. پورخباز، علی رضا، پورخباز، حمید رضا، عمده ترین آشفتگی های زیست محیطی قرن حاضر، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱.
۶. جنیدی، محمد جواد، صنایع معدنی و آلودگی محیط، تهران، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، سال ۱۳۵۲.
۷. رویان، عبدالقدیر، حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی، کابل - افغانستان، انتشارات نامی، ۱۳۹۳.
۸. روزنامه جمهوری اسلامی (ایران)، ۱۳۷۷، ش ۵۶۱۷.
۹. ستانکزی، نصرت الله و دیگران، قاموس اصطلاحات حقوقی، تمویل و چاپ توسط پروژه امور عدلی و قضایی افغانستان، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۱۰. صدوق، محمد باقر، «جمعیت محیط زیست، آینده»، فصل نامه محیط زیست، شماره ی ۳، ۱۳۸۰.
۱۱. عمید، حسن، فرهنگ لغت فارسی، انتشارات موسسه امیر کبیر، سال ۱۳۷۵.
۱۲. فیروزی، مهدی، حق بر محیط زیست، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۴.
۱۳. قاسمی، ناصر، «مبانی تحقق جرایم زیست محیطی» فصلنامه دیدگاه های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، شماره ی ۴۱، سال ۱۳۸۶.
۱۴. قانون محیط زیست جمهوری اسلامی افغانستان مصوب ۱۳۸۵.
۱۵. قانون آب مصوب ۱۳۸۸.
۱۶. کاتوزیان، ناصر، «مسئولیت ناشی از از خسارت های زیست محیطی»، فصلنامه حقوق محله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۲، سال ۱۳۸۷.
۱۷. کود جزا مصوب ۱۳۹۶.
۱۸. گلستانی، محمود و الهام پهلوانی، «در آمد بر نگرش اسلام و حقوق بین الملل بشر دوستانه بر حفظ محیط زیست»، فصل نامه مطالعات بین المللی، سال نهم، شماره ۳، زمستان ۱۳۹۱.
۱۹. معین، محمد، فرهنگ لغت فارسی، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵.
۲۰. مهدوی، محمد هاشم، راهنمای آموزش محیط زیست، انتشارات بنیاد هاینریش بل (HBS)، سال ۱۳۹۰.